

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง "สัจนิยมในสื่อสารการแสดง "โลก" ยุคโลกาภิวัตน์ " นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษา พัฒนาการของโลกในช่วงปี พ.ศ. 2518 – 2543 ซึ่งอยู่ในช่วงที่สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ และสัจนิยมของการแสดงที่สะท้อนออกมาตามหน้าที่ขององค์ประกอบของภาษาการแสดง ในแง่มุมต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยในความต้องการของคนดูในการดูโลก

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลตามแหล่งข้อมูลดังนี้

1. ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลในเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic) โดยสังเกตการณ์แสดงด้วยการนั่งชมการแสดงและบันทึกวิดีโอเทปเพื่อเก็บเป็นหลักฐานข้อมูลในการอ้างอิงและร่วมแสดงด้วยในฐานะเป็นนักแสดงโลกคนหนึ่ง เพื่อจะได้ข้อมูลและประสบการณ์การแสดงทางตรงเพื่อเป็นข้อมูลเพิ่มเติมนอกเหนือจากการสังเกตการณ์การแสดง ค้นคว้าตำราและการสัมภาษณ์ ซึ่งเลือกชมเลือกแสดงทั้งงานปิดวิกและงานปลีก โดยมีรายละเอียดดังนี้

บันทึกการแสดง 10 เรื่อง 10 คณะ ดังนี้

1. ผู้หลงผิด คณะฟ้าประธาร หอมหวล 2 (งานไหว้ครู 2 กันยายน 2543 วัดพระพิเรนทร์)
2. บาบพญาบาท คณะบรรพต ส. เทวราช (งานปิดวิก 8 ตุลาคม 2543 ซอยจรัญสนิทวงศ์ 13)
3. โอรสไร่ปลั่งกั คณะเอกมล กลิ่นพยอม (งานปิดวิก 15 ตุลาคม 2543 วงศ์สว่าง)
4. เจ้าบ่าวจอมปลอม คณะนพรัตน์ ไม้หอม (งานปิดวิก 24 ตุลาคม 2543 ซอยเรวัติ)
5. คมพญาบาท คณะวิชาญน้อย ลูกธนบุรี (งานปิดวิก 7 – 8 พฤศจิกายน 2543 ซอยเพชรเกษม 41)
6. ไม่ทราบชื่อเรื่อง คณะพรพนา รุ่งเรือง (งานไหว้ครู 22 พฤศจิกายน 2543 วัดเชิงหวาย)
7. เลือดรักเมียเฉลย คณะชุมพล โฉมงาม (งานไหว้ครู 22 พฤศจิกายน 2543 วัดเชิงหวาย)
8. เลือดสามแผ่นดิน คณะสายทอง ภูธร (งานปลีก 6 ธันวาคม 2543 ปากคลองตลาด)
9. น้ำตาเมียหลวง คณะชาติสมัย วิไลศิลป์ (งานปลีก 17 ธันวาคม 2543 ปากคลองตลาด)
10. เสน่ห์นางบางแค คณะไชยเชษฐ์ จรัสศรี (งานปลีก 9 มกราคม 2544 ตลาดบางแค)

ร่วมแสดง 10 ครั้ง กับคณะนักร้องไม้หอม และคณะซุมพล โฉมงาม

1. สิงห์เหนือเสือใต้ คณะนักร้องไม้หอม (งานปิกนิก 3 พฤศจิกายน 2543 ซอยเรวดี นนทบุรี)
2. เป็นนักร้องรับเชิญรายการพิเศษคณะนักร้องไม้หอม (งานปิกนิก 4 พฤศจิกายน 2543 ซอยเรวดี)
3. ศีกรักกฤษฎา คณะซุมพล โฉมงาม (งานรับเชิญ 1 ธันวาคม 2543 ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ)
4. จอมใจจักรพรรดิ คณะนักร้องไม้หอม (งานปิกนิก 1 ธันวาคม 2543 ซอยเรวดี นนทบุรี)
5. เลือดรักเมียเฉลย คณะซุมพล โฉมงาม (งานปิกนิก 21 ธันวาคม วัดสิงห์ เพชรบุรี)
6. ชีวิตนี้เพื่อแม่ คณะซุมพล โฉมงาม (งานปิกนิก 11 มกราคม 2544 ตลาดนัดแถววัดชลอนนทบุรี)
7. ราชากับยาจก คณะซุมพล โฉมงาม (งานปิกนิก 17 มกราคม 2544 ตลาดนัดแถววัดชลอนนทบุรี)
8. ชากรักลูกหลง คณะซุมพล โฉมงาม (งานปิกนิก 25 มกราคม 2544 ตลาดนัดแถววัดชลอนนทบุรี)
9. เลือดรักเมียเฉลย คณะซุมพล โฉมงาม (27 มกราคม 2544 สังคีตศาลา โรงละครแห่งชาติ)
10. ซุมพลเจ้าเสน่ห์ คณะซุมพล โฉมงาม (งานปิกนิก 27 มกราคม 2544 วัดน้อย วงศ์สว่าง)

2. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้เชี่ยวชาญทางด้านลิเก และนักแสดง รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อให้เห็นภาพของพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในช่วง ปี พ.ศ. 2518 - 2543 และในแง่มุมมองของการสื่อความหมายของลิเก สันนิษฐาน ในรูปของถ้อยคำ การร้อง การเจรจา การรำ ร่ายรำ การแต่งกาย การแต่งหน้า เวที ฉาก แสง สี เสียง เนื้อเรื่อง และดนตรี

ในส่วนของการเปรียบเทียบวิธีวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้ระบุจำนวนบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับลิเกไว้ 50 คน และคนดูที่ดูตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป 10 คน แต่ขณะเก็บข้อมูลจริงนั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง หรือบุคลากรทางลิเกไว้ 22 คน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีความเพียงพอ ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะทราบ อีกทั้งการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ครูลิเกนั้น บุคคลเหล่านี้สามารถให้คำตอบที่ครอบคลุมไปถึงส่วนอื่น ๆ ของการแสดงด้วยนอกเหนือจากการแสดงเท่านั้น เช่น เรื่องของดนตรีและเพลง ซึ่งผู้วิจัยพบอุปสรรคในการที่จะสัมภาษณ์นักดนตรี กล่าวคือ บุคคลเหล่านี้จะเดินทางมาโรงลิเกเมื่อใกล้เวลาแสดง เมื่อลิเกแสดงเสร็จก็จะกลับทันที ผู้วิจัยจึงไม่มีโอกาสได้สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ แต่ก็ได้พูดคุยกันบ้างพอสมควร

ในส่วนของคนดูนั้นผู้วิจัยจะประสบปัญหาคือการไม่ได้รับความร่วมมือ (ด้วยเหตุผลส่วนตัวต่าง ๆ ของคนดู) รวมทั้งคนดูก็เดินทางมาในเวลาทีลิกเริ่มแสดงแล้ว (หรือถ้าก่อนหน้านี้อาจจะมีเสียงเพลงลูกทุ่งจากเทป หรือเสียงปี่พาทย์โหมโรงรบกวนการสัมภาษณ์) ดังนั้นผู้วิจัยจึงสัมภาษณ์เฉพาะคนที่เต็มใจ และมาที่โรงลิเกแต่หัวค่ำ หรืออยู่ต่อเมื่อลิเกเลิกแล้ว และเพิ่มการสัมภาษณ์คนที่เพิ่งจะมาดูลิเกร่วมกับคนที่ดูมาแล้วสิบปีขึ้นไปด้วย เพื่อความหลากหลายของข้อมูลมากขึ้น

ผู้ให้สัมภาษณ์ (บุคคลากรลิเก)

1. อาจารย์บุญเลิศ นางพินิจ (ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปี 2539)
2. อาจารย์วิโรจน์ วีระวัฒนานนท์ (อดีตพระเอกลิเกและหลานของพ่อครูหอมหวล นาคศิริ)
3. พระเอกเทพปัญญา หลานหอมหวล
4. พระเอกฟ้าประธาร หอมหวล 2
5. พระเอกรำพึง ไฉมงาม
6. พระเอกชุมพล ไฉมงาม
7. พระเอกกมลศิลป์ ศิษย์บุญเลิศ
8. พระเอกชาตรี วีระวัฒน์
9. พระเอกดาวทอง
10. พระเอกน้องบอย ธนุเพชร
11. พระเอกจตุพร
12. พระเอกชะโอษฐ์
13. พระเอกราชันย์ ขวัญชัย
14. พระเอกไฉ่ต อ่อนละออ
15. นางเอกเอี่ยมเดือน บุญเรือง
16. นางเอกสมพร กนิษฐ์
17. นางเอกวรรณภา ถมมะสังข์
18. นางเอกพรภัสสร พรบุญเลิศ
19. นางเอกวาริน
20. นางเอกอายุ 15 ปี
21. คนขายมาลัยและขายตัวอายุ 27 ปี
22. คุณวีระ เลียบหลี่ อดีตพระเอกลิเก ปัจจุบันเป็นเจ้าของร้านตัดชุดลิเก

ในส่วนของคนดูนั้นผู้วิจัยก็ได้สัมภาษณ์คนดู 15 คน ซึ่งเป็นหญิงทั้งหมด (เพราะไม่ค่อยมีคนดูเพศชาย) มีอายุตั้งแต่ 17 – 69 ปี โดยเป็นแนวคำถามเกี่ยวกับความชอบลิเก สิ่งจูงใจ ความต้องการและสิ่งที่ได้รับในการมาดูลิเก ซึ่งแต่ละท่านก็มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับลิเกในแง่มุมต่าง ๆ กัน นับว่ามีคุณสมบัติต่องานวิจัยเป็นอย่างยิ่ง

3. การค้นคว้าเอกสาร ตำรา หนังสือ สิ่งพิมพ์อื่น ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากสื่ออื่น ๆ เช่น การดูวิดีโอการแสดงลิเก การชมลิเกที่ศูนย์วัฒนธรรม การพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนะกับอาจารย์วิโรจน์ วีระพัฒนานนท์ ในมุมมองลิเกหอมหวล ออกอากาศทางรายการวิทยุ เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลประกอบ ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยสามารถค้นคว้าถึงประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการแสดงลิเกจากอดีตถึงปัจจุบัน ได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาวิจัยได้ผลการวิจัยดังนี้

ปัญหานำวิจัยข้อที่ 1 ลิเกมีพัฒนาการการแสดงในช่วงปี พ.ศ. 2518 - 2543 ซึ่งถูกหล่อหลอมด้วยพลังของกระแสเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์อย่างไร

ผลการวิจัย ในพัฒนาการของลิเกมีการผสมผสานระหว่าง “ของเก่า” กับ “ของใหม่” คือมีพื้นฐานของการแสดงลิเกแบบเก่าแต่เพิ่มเติมสิ่งทันสมัยให้มากขึ้น โดยสื่อมวลชนและกระแสโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของลิเก

จากจุดเริ่มต้นการกำเนิดลิเก (เท่าที่มีหลักฐาน) จะเห็นได้ว่าการแสดงชนิดนี้ มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง เริ่มจากการสวด จนกลายเป็นละคร (ที่พัฒนาจนมีลักษณะคล้าย talk show ประกอบกับการดำเนินเรื่องราว) ผ่านช่วงประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ของชาติไทยมายาวนาน เพราะความเป็นละครชาวบ้านและเป็นปฏิภาณกวีสามารถนำเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมมาพูดได้และเป็นวัฒนธรรมประชานิยม (pop culture) ถึงแม้จะมีสถานภาพหลักในช่วงหนึ่งในการบริหารนโยบายวัฒนธรรมของชาติ (สมัยการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2485) แต่ด้วยเอกลักษณ์และเสน่ห์เฉพาะตัวของลิเกดังที่กล่าวมาแล้ว ใน พ.ศ. 2495 ที่มีการระดมการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์นั้น ลิเกก็เป็นสื่อหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ เพราะผู้บริหารประเทศคงเล็งเห็นแล้วว่า ลิเกเป็นสื่อที่เข้าถึงชาวบ้าน สามารถวาดลวดลายใส่เนื้อหาในแบบที่ผู้บริหารประเทศต้องการ (โดยออกอากาศผ่านกรมโฆษณาการ)

ลิเกลูกบทแต่เดิมจะแต่งกายเหมือนคนปกติทั่วไป เพียงแต่สีสดใสเท่านั้น ซึ่งต่อมาในสมัยพ่อครูหอมหวลก็สวมเสื้อกั๊ก คาคผ้าปักขนนก ซึ่งจะเพิ่มความสวยงามมากขึ้น แต่ชุดลิเกหรือความสวยงามก็พัฒนามากขึ้นอีก โดยเปลี่ยนจากเสื้อกั๊ก นุ่งโจงกระเบนมาเป็นเสื้อปักด้นและเลื่อม แต่ก็ยังมานุ่งผ้าม่วงอยู่ จนมาประมาณ พ.ศ. 2527 คุณวีระ เลียบหลี่ ได้สวมใส่ชุดเพชรและตัดให้กับสมศักดิ์ ภัคดี ด้วย โดยเป็นเสื้อปักเพชรแพรวพราวส่วนล่างจากผ้าม่วงก็ทำเป็นกระโปรงสวมใส่ได้เลย ซึ่งเป็นที่นิยมกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยจะเพิ่มความงามของเพชรมากขึ้น จากเพชรเม็ดเล็ก ๆ ก็มาเป็นเพชรเม็ดใหญ่ หรือคริสตัล รวมทั้งหาเครื่องประดับเพชรอื่น ๆ มาสวมอีกให้งดงามยิ่งขึ้น

ฝ่ายหญิงก็จากกระโปรงสุ่มธรรมดา ก็เพิ่มเพชรและลวดลายต่าง ๆ ที่ชุด รวมทั้งเน้นความอลังการของเครื่องประดับ ไม่ว่าจะเป็นมงกุฎ ต่างหู หรือสร้อยเพชร โดยมีตัวอย่างจากการประกวดนางงาม

แต่เดิมนิเกเป็นการแสดงที่ต้องพึ่งพาตนเอง ในเรื่องของการประชาสัมพันธ์ตนเองให้เป็นที่รู้จักในหมู่ผู้ชม แต่เมื่อมีการพัฒนาของสื่อมวลชนขึ้นมาทำให้สื่อนี้มีอิทธิพลกับลิเกมาก โดยเฉพาะในปัจจุบันซึ่งช่วย “เสริมสร้าง” และทำให้ “สร้างชา” ลงได้ ที่ว่าเสริมสร้างหรือเกื้อหนุนให้ลิเกเป็นที่นิยมในหมู่มคนดูนั้นจะเห็นได้จากตัวอย่างที่เด่นชัดในช่วงปี พ.ศ. 2518 ที่มีการประโคมข่าวความดังของพระเอกเงินล้าน สมศักดิ์ ภัคดี โดยยิ่งยง สะเดตียาด นักวิจารณ์บันเทิงของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ซึ่งทำให้ผู้คนสนใจและแห่แหนกันมาดูลิเกของ สมศักดิ์ ภัคดี เมื่อทราบว่าจะทำการแสดงที่ไหน ในจุดนี้นับว่าเป็นเครื่องจุดประกายให้สื่อมวลชนเข้ามาสนับสนุน บรรดาลิเกให้มีชื่อเสียงมากขึ้นโดยในปัจจุบันคนดูลิเกทุกคนคงไม่ปฏิเสธว่ารู้จักไชยา มิตรชัย พระเอกลิเกนักร้องลูกทุ่ง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชนหลายแขนงโดยเฉพาะสื่อวิทยุโทรทัศน์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ

ในปัจจุบันเมื่อเพลงลูกทุ่งได้รับความนิยมมากในหมู่คนฟังทำให้ลิเกได้ใช้เพลงลูกทุ่งในการเพิ่มรายได้ของตนเอง โดยจัดรายเพลงเพื่อขอมาลัยจากผู้ชมในช่วงท้ายของการแสดง (งานปิดวิก) และก้าวเข้าไปในวงการเพลงลูกทุ่งอย่างเต็มตัว ด้วยการออกเทปหรือมีอัลบั้มของตนเอง ในส่วนนี้สื่อมวลชนมีส่วนสนับสนุนอย่างมากที่ทำให้ประชาชนได้รู้จัก ศิลปินลิเกควบกับนักร้องลูกทุ่ง เพราะการโปรโมทออกตามสื่อต่าง ๆ จะทำให้บุคคลเหล่านี้ดังขึ้นมาได้

อย่างไรก็ตามในอีกด้านหนึ่ง สื่อมวลชนเองก็ทำให้ความนิยมในลิเกน้อยลง เพราะเป็นสื่อที่ทำให้ผู้ชมมีทางเลือกมากขึ้น จากละครโทรทัศน์ รายการเพลงทางวิทยุ การดูภาพยนตร์ หรือการ

เช่าวิดีโอเทปมาดูที่บ้าน ทำให้เลิกก็ต้องปรับตัวให้ทันกับกระแสเหล่านี้ด้วยการบันทึกการแสดง แล้ววางจำหน่ายในรูปแบบของวิดีโอและวีซีดี ซึ่งเห็นได้ว่าลีเกสามารถที่จะปรับตัวเพื่อทำให้ตนเองอยู่รอดได้ในกระแสสังคมที่มีเทคโนโลยีการสื่อสารต่าง ๆ หลังไหลเข้ามา

ความทันสมัยและข่าวสารบ้านเมือง ตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม ได้แทรกซึมและเป็นส่วนหนึ่งของลีเก ไม่ว่าจะเป็นเวทีที่ยิ่งใหญ่อย่างการ ไฟ แสง สี ที่ทันสมัยไฮเทค บทร้อง บทเจรจา ที่แทรกคำภาษาอังกฤษ การผูกเรื่องที่เลียนแบบหรือนำเค้าโครงจากละครโทรทัศน์ หรือภาพยนตร์ เป็นต้น ซึ่งช่วยสร้างบรรยากาศสมัยใหม่ให้เกิดขึ้นในการแสดงลีเกในยุคสมัยปัจจุบัน

สรุปได้ว่าการแสดงลีเกยังคงอยู่ในรูปแบบของเก่าดั้งเดิม แต่มีรายละเอียดขององค์ประกอบการแสดงที่ปรับปรุงพัฒนาให้ทันสมัยขึ้น ดังนี้

เอกลักษณ์ของลีเก

1. การร้องด้วยรานีเกลิง ถึงแม้ว่าจะนำเพลงลูกทุ่งมาผสมผสานในการแสดง แต่เพลงหลักที่ลีเกใช้ในการดำเนินเรื่องก็คือเพลงรานีเกลิง (รวมทั้งเพลงไทยสองชั้น สามชั้น) การร้องรานีเกลิงนั้นถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของลีเกที่ใครฟังการร้องด้วยทำนองและลักษณะเช่นนี้จะทราบได้ทันทีว่า นี่คือการแสดงลีเกแม้จะไม่เห็นการแสดงก็ตาม
2. เนื้อหาที่แสดงยังเกี่ยวกับเจ้า การสู้รบเพื่อชิงเมือง ชิงเมียหรือชิงแม่ (รบ รัก โศก ตลก) เป็นที่ตั้ง โดยอาจจะมีเรื่องราวชีวิตของชาวบ้านหรือชนบทด้วย โดยนำข่าวสารความทันสมัยต่าง ๆ ไปสอดแทรกในการแสดง แต่ไม่ได้เป็นเนื้อหาหลัก
3. การแต่งหน้าและแต่งกายที่เน้นความสวยงามและวิจิตรอลังการ ถึงแม้จะเป็นชาวบ้าน เป็นทหารชั้นผู้น้อย หรือเป็นเจ้าก็ตาม นักแสดงทุกคนจะแต่งหน้าของตนเองให้สวยงาม รวมทั้งการแต่งกายที่ประดับประดาด้วยเพชรอย่างงดงาม เป็นเสื้อผ้าที่เป็นลักษณะหรือบอกความเป็นลีเก ที่ไม่สามารถใส่มาเดินในชีวิตประจำวันได้ แม้ลีเกจะพัฒนาเสื้อผ้าให้ทันสมัยเพียงใดก็ตาม ก็จะเป็นรายละเอียดมากกว่า คงไม่มีการใส่กางเกงยีนส์ เสื้อยืดยี่ห้อดังขึ้นบนเวทีขณะทำการแสดงเป็นแน่

ความทันสมัยจากพัฒนาการ

1. เครื่องแต่งกายที่วยุขขึ้น ด้วยการออกแบบและจำนวนเพชรที่ใช้ รวมทั้งความยิ่งใหญ่อลังการของเวที สี แสง เสียง ที่เหล่าบรรดालิเกถือว่ามีค่าสำคัญและเป็นตัวบ่งชี้ถึงศักดิ์ศรี ความมีสกุล ความดั่ง และความร่ำรวยของลิเกคณะนั้น ๆ ซึ่งช่วยสร้างความภาคภูมิใจให้กับผู้แสดงอย่างมาก

2. การอิงสื่อมวลชนเพื่อช่วยผลักดันให้มีชื่อเสียงและหารายได้ ทั้งการออกเทป การออกรายการต่าง ๆ ทางโทรทัศน์ การประโคมข่าวอื่น ๆ รวมทั้งการบันทึกการแสดงขายเพื่อเป็นทางเลือกแก่ผู้ชมที่ไม่ชอบเดินทางออกมาดูการแสดงข้างนอก

3. การใช้เพลงลูกทุ่งในการหารายได้ คือจัดรายการเพลงในช่วงท้ายของการแสดงงานปลีก ให้นักแสดงแต่ละคนได้ออกมาโชว์ฝีมือในการร้องเพลงลูกทุ่งและขอมาลัยน้ำใจจากคนดู ซึ่งทางคณะได้มีจัดเตรียมไว้ขายราคาพวงละ 20 บาท และแบ่งรายได้กันคนละครึ่งกับนักแสดง (แต่ถ้ารางวัลเป็นเงินสดนักแสดงจะได้คนเดียว)

4. ปรับปรุงรูปแบบการแสดงบางอย่าง เช่น การจัดรายการพิเศษ ที่ไม่ได้เน้นความพิเศษของเนื้อเรื่องในการแสดง แต่เน้นความดั่งของตัวแสดงที่รับเชิญมาเพื่อเรียกคนดูได้มากขึ้น

พัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับลิเกนั้น ก็เพื่อที่จะหาและเพิ่มรายได้ ทั้งนี้เพราะลิเกเป็นการแสดงที่ต้องอาศัยผู้ชมเป็นผู้อุปถัมภ์ เพราะไม่มีรัฐหรือหน่วยงานองค์กรใดช่วยเหลือในเรื่องรายได้ ลิเกจึงต้องปรับตัวให้ถูกใจคนดู ให้ทันสมัยเพื่อแข่งกับสื่ออื่น ๆ ที่มีมากขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ ถ้าพิจารณาในแง่ของการอนุรักษ์แล้วจะเห็นได้ว่าลิเกมีการปรับตัวจากของเก่าพอสมควร แต่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนี้ถือว่เป็นปัจจัยที่จะทำให้ "ของเก่า" อยู่ได้ในกระแสวัฒนธรรมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ปัญหานำวิจัยข้อที่ 2 ภาษาการแสดงที่สะท้อนออกมาในรูปของกลุ่มสัญลักษณ์ ซึ่งได้แก่ ถ้อยคำ การร้อง การเจรจา การรำยรำ การแต่งกาย การแต่งหน้า เวที ฉาก แสง สี เสียง เนื้อเรื่อง ดนตรี เป็นอย่างไร

ผลการวิจัย ความสวยงาม ความสิ้นเปลืองทางอารมณ์ ปฏิภาณไหวพริบ ปฏิสัมพันธ์และการเอาใจคนดู คือหัวใจของการนำเสนอการแสดงผ่านสัญญาณต่าง ๆ ในรูปของภาษาการแสดง

ในการแสดงแต่ละครั้งนั้น ถ้าพิจารณาถึงองค์ประกอบแห่งการแสดงจะเห็นได้ว่าลักษณะเป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งที่ประกอบไปด้วยผู้ส่งสาร (คนบอกเรื่อง นักแสดง โต้โผ) สาร (ตัวบท การแสดง) รหัส (รหัสด้านภาษา โสตทัศนะ วัฒนธรรมและรหัสเฉพาะของละคร) และอีกส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้ก็คือ ผู้รับสารหรือคนดูที่เก็นั่นเอง ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษา

ลักษณะสื่อสารการแสดงที่แสดงให้เห็นว่า "สื่อ" ก็คือตัว "สาร" และมีเอกลักษณ์ของการแสดงที่สะท้อนออกมาในรูปของภาษาการแสดงผ่านทางกลุ่มสัญญาณต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้วยคำ การร้อง การเจรจา การรำรำ การแต่งกาย การแต่งหน้า เวที ฉาก แสง สี เสียง เนื้อเรื่อง ดนตรีนั้นล้วนเป็นองค์ประกอบที่ผสมผสานกันออกมาเป็นการแสดงลักษณะที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ปราศจากสูญหายคนดู

โดยการสื่อความหมายในการกลุ่มสัญญาณและภาษาการแสดงเหล่านี้จะมีทั้งจากขั้นตอนการแสดง การใช้ฉากและเวที การกำหนดตำแหน่งบนเวที อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง ความสัมพันธ์ของคนดูกับเวทีทำให้กล่าวได้ว่าลักษณะศิลปะระยะไกล การแต่งหน้า เครื่องแต่งกาย แสง สี ตัวนักแสดง การนำเสนอการแสดงที่ใช้การร้อง การรำ การเจรจา ที่ต้องมีปฏิภาณไหวพริบ การสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนดู ความไพเราะของดนตรีและเพลง โครงเรื่องที่คล้ายกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการแสวงหา รวมทั้งมีรหัสทางนาฏกรรมที่ครบรส ซึ่งสัญญาณเหล่านี้จะทำให้เกิดเกมการสื่อความหมายที่เป็นเอกลักษณ์

สามารถสรุปถึงสัญญาณนิยมของการแสดงละครได้ดังนี้

1. ลักษณะสัญญาณที่แสดงถึงความสวยงามเป็นหลัก ในประการนี้จะเห็นได้จากการแต่งหน้าทั้งงดงามของนักแสดง การแต่งองค์ทรงเครื่องที่วิจิตรอลังการโดยไม่ต้องคำนึงว่าตนเองแสดงเป็นใคร (ส่วนใหญ่จะทราบเรื่องที่จะแสดงหลังจากแต่งตัวเสร็จเรียบร้อยแล้ว) ขอเพียงแต่ให้ตนเองดูสวยงามที่สุดเมื่ออยู่หน้าเวที (ยกเว้นตัวโจ๊กที่เน้นตลกมากกว่า) นอกจากนี้แล้วสีอันงดงามของฉากที่มีการแสดงระยะไกล โกลให้เห็น แสง สี สวยงามที่นำมาพัฒนาใช้กับการแสดงล้วนส่งเสริมให้การแสดงงดงามทั้งสิ้น

ในการสื่อหรือนำเสนอการแสดงของลิเกนั้น สิ่งที่เป็นหัวใจ ก็คือ ความสวยงาม โดยเน้นที่ตัวแสดงเป็นหลัก ดูได้จากการพัฒนาในเรื่องเครื่องแต่งกายให้งดงามมากขึ้น การแต่งหน้าที่เน้นความสวยงามและความหล่อเหลามากกว่าที่จะสนใจบุคลิกที่น่าจะเป็นของตัวละคร ดังนั้นนักแสดงที่รูปร่างหน้าตาดี มีอายุที่ไม่มากเกินไปนักก็มักจะได้รับบทเป็นพระเอกและนางเอก เพราะในทัศนะความงามของไทยนั้น นางเอกและพระเอกคือบุคคลในอุดมคติ ไม่ว่าจะตกระกำลำบากเพียงใดก็ยังจะคงความงดงามอยู่รำไป

2. ความสิ้นเปลืองทางอารมณ์ในการแสดงเป็นสิ่งสำคัญ คนมาดูลิเกไม่ได้ตั้งใจมาดูเอาเรื่อง แต่มาเพราะความชอบเป็นอย่าง ๆ ไป เช่น ชอบดูการรำ ชอบฟังเวลาร้อง หรือสะใจกับฉากการต่อสู้กัน ด่าทอกันของตัวละคร ดังนั้นเนื้อเรื่องจึงไม่ค่อยสำคัญสำหรับการแสดงลิเก คนดูส่วนใหญ่ที่ดูลิเกเป็นประจำก็จะสามารถเดาเรื่องได้เพราะลิเกมีเรื่องเรื่องที่คล้าย ๆ กัน โดยจะมีการสร้างปมปัญหาขึ้นโดยตัวโกง เช่นการชิงเมือง ชิงเมีย แล้วฝ่ายคนดีหรือพระเอกก็จะแสวงหาสิ่งเหล่านั้นคืนมา โดยการดำเนินเรื่องก็จะแตกต่างกันไปตามทางเล่น อุปกรณ์ประกอบฉากหรือแม้แต่ตัวฉากเองก็เป็นเพียงการสมมติ แม้จะไม่สมเหตุผลสมผลหรือเรื่องราวไม่ต่อเนื่องคนดูก็ไม่ใคร่ได้ใส่ใจนัก ขอเพียงให้นักแสดงถูกใจ บทบาทการแสดงดี เครื่องแต่งกายงดงามเป็นพอ

3. ปฏิภาณไหวพริบคือเสน่ห์ของลิเก ในการแสดงลิเกแต่ละครั้งนั้นส่วนใหญ่จะไม่มีการซักซ้อม คนเล่าเรื่องหรือผู้กำกับจะเล่าเรื่องและกำหนดตัวละครในเวลาใกล้แสดง ดังนั้นบทพูด บทเจรจา บทร้อง หรือการที่จะแสดงท่าทางหรือรำตีบทให้เหมาะกับคำร้อง คำพูด ก็จะเกิดจากปฏิภาณไหวพริบของนักแสดงเองซึ่งถือว่ามีอิสระสูงมาก โดยสามารถนำเรื่องราวในสังคม สิ่งที่อยู่รอบตัว อิทธิพลจากความทันสมัยต่าง ๆ มาปรับใช้กับการแสดงได้

4. การแสดงลิเกจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนดู หัวใจสำคัญประการหนึ่งของการแสดงลิเกก็คือการมีปฏิสัมพันธ์กับคนดู ลิเกจะให้ความสำคัญกับคนดูมากเพราะถือเป็นบุคคลสำคัญ อีกทั้งธรรมชาติการแสดงลิเกนั้นจะสามารถนำเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ มาพูดในการแสดงได้ ดังนั้นลิเกสามารถที่จะพูดคุยกับคนดูทั้งนอกเรื่องและในเรื่องได้ตลอดเวลา

คนดูนั้นจะมีความสำคัญมากและถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการแสดง ที่ผู้แสดงจะต้องคอยเอาใจใส่ดูปฏิกิริยาของคนดู พลิกแพลงบทให้ถูกใจ ให้เร็ว กระชับ หรือนำคนดูขึ้นมาแสดงด้วยโดยการเอ่ยชื่อหรือพูดหยอกล้อ หรือเป็นคนฟังเรื่องที่ตัวเองกล่าวเมื่อไม่มีตัวละครอื่นออกมาด้วย คนดูก็คือปัจจัยสำคัญที่จะต้องรับฟังเหตุการณ์นั้น ๆ ฝ่ายคนดูเอง นี้ก็อยากจะให้รางวัล อยากจะพูด

คุยอะไรกับลิกก็สามารถทำได้ทันที เพียงแต่ลุกเดินไปที่หน้าเวทีเท่านั้น ส่วนบริบทนอกเนื้อเรื่องจะเห็นได้อย่างชัดเจนในการแสดงลิกคือการนำความทันสมัยหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในยุคปัจจุบัน รวมทั้งกระแสวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ มาผนวกเข้ากับการแสดง ที่สื่อออกมาทั้งบทร้อง บทพูด รวมทั้งการสร้างควมยิ่งใหญ่ในพื้นที่การแสดง เป็นต้น

ลิกจะประสบความสำเร็จหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับคนดู ลิกต้องเอาใจคนดู ขณะทำการแสดง ต้องมีปฏิสัมพันธ์ หรือ "เล่น" กับคนดู คอยดูว่าขณะนั้นคนดูเป็นอย่างไร ซึ่งแตกต่างจากการแสดงทางสื่อสารมวลชนที่จะมีปฏิริยาตอบสนอง (feedback) เกิดขึ้นภายหลัง แต่ feedback ของการดูลิกจะเกิดขึ้นทันทีระหว่างการแสดง ถ้าคนดูหัวเราะ ยิ้มแยมแจ่มใส สนใจการแสดง ก็แสดงว่าคนดูถูกใจ แต่ถ้าคนดูเริ่มคุยกัน หาวนอน ลุกเดินไปทำกิจกรรมอื่นหรือเริ่มกลับบ้าน นักแสดงก็ต้องคิดแล้วว่า จะแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเหล่านั้นอย่างไร

เมื่อการแสดงสิ้นสุดลงปฏิสัมพันธ์ก็ไม่ได้จบลงพร้อมกับการแสดง เมื่อนักแสดงต่างทยอยมาทักทาย ทำความเคารพ กล่าวขอบคุณคนดู เพื่อสานความสัมพันธ์และความรู้สึกอันดีให้ต่อกัน เพื่อคนดูจะได้รัก เอ็นดู และคอยเป็นผู้อุปถัมภ์และสนับสนุนตลอดไป

ในด้านเนื้อเรื่องของการแสดงลิก ถ้าพิจารณาตามลักษณะของโครงเรื่องแล้ว จะพบว่าตัวละครแต่ละตัวที่โลดแล่นอยู่ในท้องเรื่องต่างก็มีจุดมุ่งหมายที่จะแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการของตนเอง โดยเหตุการณ์ต่าง ๆ จะมาบรรจบกันเป็นเนื้อเรื่อง แม้จะขาดเหตุผลก็ตาม โดยเหตุการณ์ต่าง ๆ มักเกิดจากปมปัญหาที่ตัวโองสร้างให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมา และการดำเนินเรื่องก็จะคลี่คลายปมปัญหาเหล่านี้ได้ในระดับหนึ่ง เพราะลิกส่วนใหญ่จะแสดงไม่จบเรื่อง อาจจบเรื่องด้วยความต้องการที่จะขอเรื่องไว้เท่านั้น หรือด้วยเวลาทำการแสดงไม่พอ หรืออาจจะยังแต่งเรื่องไม่จบก็ตาม แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งสำคัญหรือเป็นเกณฑ์ที่คนดูใช้วัดในการมาชมลิกว่าดีหรือไม่ ขอให้ขณะทำการแสดงนั้นเป็นที่ถูกใจ เน้นความรื่นเริงทางอารมณ์เป็นสำคัญ ตรรกะและความเป็นเหตุเป็นผลไม่ใช่ประเด็นสำคัญ

สำหรับรสนาฏกรรม ถือได้ว่าการแสดงลิกมีครบรส ที่จะสร้างความเพลิดเพลินให้เกิดขึ้นกับคนดูได้ ไม่ว่าจะเป็น รบ รัก โศก ตลก ที่สะท้อนออกมาในสัญลักษณ์เป็นองค์ประกอบของภาษารแสดงรูปแบบต่าง ๆ แต่ถ้าพิจารณาจากบทร้องจะเห็นได้ว่ามีทั้งรสของไทยและอินเดีย โดยของอินเดียจะโดดเด่นในรสแห่งความรัก รสแห่งความโกรธ รสแห่งความเศร้า และรสแห่ง

ความตลกขบขัน ส่วนรสของไทยก็จะโดดเด่น ในรสของความรัก ความโกรธ และความเศร้า โดยจะปรากฏในบทร้องและการแสดงออกของตัวละคร

ลักษณะท่อนให้เห็นถึงการแสดงที่มีลักษณะและเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีการสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจเรื่องด้วยบทร้องและบทพูดเป็นหลัก องค์ประกอบของสัญญาณที่สื่อออกมาไม่ว่าจะเป็นการแต่งตัว แต่งหน้า จาก อุปกรณ์ ไฟ แสง สี ดนตรี ไม่ได้เป็นตัวกำหนดการสื่อความเนื้อเรื่องแต่เป็นกลุ่มสัญญาณที่เผยถึงความสวยงามที่เป็นลักษณะเด่นอันเป็นสัญญาณของการแสดงลิเก

ปัญหานำวิจัยข้อ 3 กลุ่มผู้ดู ผู้ชม ต้องการสิ่งใดในการดูลิเก

ผลการวิจัย ผู้ดูและผู้ชม มีวัตถุประสงค์และความต้องการในการดูลิเก 3 ลักษณะ โดยมีคุณสมบัติของสุนทรียภาพ เป็นเหตุ ผล และปัจจัย ในความต้องการ

ผู้ชมที่มาดูลิเกนั้นย่อมมีความต้องการต่าง ๆ กันในการเสพย์การแสดง หรือต้องการการตอบสนองของความต้องการต่างกันบางคนต้องการที่จะเสพย์รสชาติแห่งความสวยงามและศิลปะการแสดง บางคนก็ต้องการที่จะได้เพื่อนและสังคมใหม่ ๆ ได้รู้จักกับนักแสดงเป็นการส่วนตัว ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นคนพิเศษ มีความสำคัญก่อให้เกิดความสุขใจและความภูมิใจ ลักษณะดังกล่าวจึงแบ่งความต้องการของคนดูได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ต้องการชมการแสดง คือมองลิเกว่าเป็นมหรสพของไทยเป็นการแสดงที่สร้างความบันเทิงเริงรมย์ มีความงดงามของเครื่องแต่งกาย การแต่งหน้า กระบวนการรำ การร้อง ที่งดงามไพเราะถูกใจ เนื้อเรื่องสะท้อนรสนิยมแห่งความเป็นไทย ความมีบุญญาธิการของพระเอก นางเอก การเกี่ยวพาราตี ความตลกสนุกสนาน หรือความเศร้าสะเทือนใจที่สร้างความรู้สึกเคลิบเคลิ้ม ลืมโลกของความเป็นจริง ขณะดื่มด่ำกับการแสดง ที่สนองต่ออารมณ์

2. ต้องการชมการแสดงพร้อมทั้งชื่นชมนักแสดงเป็นการส่วนตัว คือมาชมการแสดงและเป็นกำลังใจให้กับนักแสดง เมื่อการแสดงสิ้นสุดลง นักแสดงลิเก(โดยเฉพาะผู้ชาย) ก็อาจจะพาคนดูไปส่งบ้าน ไปกินข้าวต้มด้วยกัน เมื่อรักและผูกพันกันแล้วนักแสดงลิเกคนนี้หรือคณะที่สังกัดอยู่ไปแสดงที่ไหน คนดูกลุ่มนี้ก็จะตามไปเป็นแรงใจ

3. มีความต้องการที่จะมาหานักแสดงอย่างเดียว คือมาดูลิเกเพื่อมาหานักแสดง ไม่ได้สนใจการแสดง อาจจะมาตอนลิเกแสดงใกล้เลิกก็ได้ (แต่ก่อนที่จะมาถึงจุดนี้ส่วนใหญ่ก็เริ่มจากการที่ มาดูลิเกก่อนแล้วติดใจในเสน่ห์ของนักแสดงโดยเฉพาะพระเอก จนเป็นที่มาของแม่ยกในลักษณะ ความสัมพันธ์นอกเหนือจากการเอ็นดูสงสาร)

ความต้องการของคนดูในลักษณะนี้ จะลึกซึ้งในแง่ของความสัมพันธ์ส่วนตัว เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ในพื้นที่ของการแสดง อาจจะให้รางวัลหรือทรัพย์สินเงินทองกันที่อื่น เวลาอื่น โดยไม่ต้องแสดงลิเก ซึ่งเป็นการอุปถัมภ์ที่มักจะต้องใช้ทุนทรัพย์สูง แต่ก็นำมาซึ่งสิ่งที่คนดู เหล่านี้ต้องการ นั่นก็คือความอบอุ่นทางใจที่มีลิเกยกย่องให้ความสำคัญ การเป็นคนพิเศษ และ รวมถึงความสัมพันธ์ทางกายที่อาจจะไม่ได้รับจากครอบครัวหรือสามีของตนเอง ซึ่งก็ช่วยสร้างความสุขให้อีกรูปแบบหนึ่ง

ลักษณะความต้องการดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะคนดูนิยมชมชื่นในการแสดงและตัวนักแสดง ซึ่งจำแนกได้ต่อไปนี้

1. ความนิยมในสัญลักษณ์ด้านความงาม ได้แก่ความชื่นชมในเครื่องแต่งกาย การแต่งหน้าทั้งดงาม ความไพเราะของน้ำเสียงและบทกลอนที่กินใจ การรำและการแสดงกิริยาเฉพาะของ ลิเก รวมทั้งจาก แสง สีที่นับวันจะตระการตายิ่งขึ้น

2. ความนิยมในคุณลักษณะส่วนตัวละครและบทบาทการแสดง คนดูเป็นจำนวนมากที่มา ดูลิเกเพราะติดใจในฝีมือการแสดงที่ช่วยสร้างความรู้สึกเพลิดเพลินและเคลิบเคลิ้มให้แก่ตนได้ โดยจะชื่นชมนักแสดงที่สวมบทบาทเหล่านั้นได้ดี รวมทั้งนักแสดงที่มีรูปร่างหน้าตาถูกใจตนเอง ด้วย

3. ความนิยมในศิลปวิธีปฏิสัมพันธ์ของนักแสดงลิเก ในประเด็นนี้จะเชื่อมโยงมาจากสัจนิยมของลิเกที่มีเรื่องปฏิสัมพันธ์กับคนดูเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งนักแสดงกับคนดูจะมีปฏิสัมพันธ์ได้ทั้ง หน้าเวที และนอกเวที ในส่วนบนหรือหน้าเวทีนั้นนักแสดงสามารถนำคนดูเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงได้ รวมทั้งคนดูก็จะสามารถนำรางวัลหรือเดินไปพูดคุยกับนักแสดงลิเกขณะทำการแสดง ได้ ส่วนปฏิสัมพันธ์นอกเวทีนั้นคือการรู้จักเป็นส่วนตัวกับนักแสดง โดยอาจจะเริ่มจากความสัมพันธ์ที่ชาวลิเกมาทักทายพูดคุยด้วยหลังเลิกการแสดง หรือการออกต้อนรับของนักแสดงให้ช่วยซื้อ

มาลัย เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้การมาชมลิเกแต่ละครั้งไม่ได้หวังแค่มาหาความเพลิดเพลิน ความสนุกสนานจากการแสดงเท่านั้น แต่ต้องการจะให้กำลังใจ กำลังทรัพย์ให้กับนักแสดงที่ตนชื่นชอบด้วย

4. ความนิยมความสัมพันธ์พิเศษ ลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นเมื่อมีการสร้างปฏิสัมพันธ์ส่วนตัวให้เกิดขึ้นทั้งระหว่างการแสดงและหลังการแสดง เมื่อเกิดความสนิทสนมกัน ลิเกก็สามารถที่จะเอ่ยชื่อของแฟนประจำตนเองในขณะที่ทำการแสดงได้ ไม่ว่าจะเป็นการยกย่องสรรเสริญหรือการแซวหยอกล้อเล่นก็ตาม คนดูจะรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของการแสดง เป็นคนพิเศษและเป็นคนสำคัญ ซึ่งจะทำให้เกิดการอุปถัมภ์ค้ำจุนกันในเรื่องปัจจัยต่าง ๆ อันเป็นที่มาของคำว่าแม่ยก ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์พลังของอิสรีในการที่จะเป็นฝ่ายอุปถัมภ์ (พระเอกลิเกหรือนักแสดงชายอื่น ๆ) เมื่อมาดูลิเก ซึ่งจะทำให้ได้ "หน้า" และความอึดใจ

อาจกล่าวได้ว่าคนที่มาดูลิเกต่างมีจุดมุ่งหมายที่ต่างกัน ทั้งเพื่อความบันเทิงเริงรมย์จากการชม ได้ปลดปล่อยอารมณ์ให้เคลิบเคลิ้มไปกับการแสดง ได้แสดงออกในฐานะผู้อุปถัมภ์ ให้เกิดความอึดใจ องค์ประกอบเหล่านี้ของลิเก เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสุขให้กับคนดู

สรุปผลการศึกษา

1. จากผลการวิจัยและการอภิปรายผลจะเห็นได้ว่าลิเกมีพัฒนาการดังนี้
  - 1.1 มีการนำเพลงลูกทุ่งมาเป็นกลยุทธ์ในการหารายได้และการสร้างชื่อเสียง
  - 1.2 รูปแบบของรายการพิเศษนั้นจะเน้นที่นักแสดงมากกว่าเรื่องที่แสดง
  - 1.3 การแต่งกายมีความวิจิตรอลังการมากขึ้น โดยเน้นความแพรวพราวของการปักเพชรที่ตัวเสื้อผ้า และที่เครื่องประดับ
  - 1.4 อาศัยสื่อมวลชนเป็นตัวกลางในการผลักดันความมีชื่อเสียงของการแสดง
  - 1.5 ได้รับความสนใจจากคนชั้นกลางและกลุ่มปัญญาชนมากขึ้น
2. ในส่วนของสัญญนิยม (semiotic conventions) แห่งการแสดงคือ
  - 2.1 เป็นการแสดงที่เน้นความสวยงาม
  - 2.2 ความสิ้นไหลทางอารมณ์และปฏิภาณไหวพริบเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าเหตุและผลในการดำเนินเรื่อง
  - 2.3 เป็นการแสดงที่เน้นปฏิสัมพันธ์ของคนดูกับคนเล่นตลอดเวลา
  - 2.4 ความเข้าใจในเนื้อเรื่องอยู่ที่บทร้องและบทพูดมากกว่าองค์ประกอบอื่น

3. ผู้ดู ผู้ชม ต้องการ ที่จะแสวงหาสุนทรียภาพในการมาดูลิเก ซึ่งสัญญาะแห่งการแสดงไม่ว่าจะเป็น ความสวยงาม คุณลักษณะของผู้แสดง ศิลปวิธีปฏิสัมพันธ์กับคนดู และการสร้างความสัมพันธ์พิเศษ สามารถที่จะตอบสนองความต้องการของคนดูได้

อภิปรายผล

1. ขนบในการแสดงลิเกเป็นการสื่อนไหวทางอารมณ์ เอกภาพของเนื้อเรื่องไม่ใช่สิ่งสำคัญ แต่ก็สามารถมีสิ่งนอกเรื่องที่จะสะท้อนความทันสมัย เหตุการณ์จริง หรือข่าวสารต่าง ๆ ในสังคมออกมาได้โดยผ่านตัวโจ๊ก ไม่ต้องผ่านตัวเรื่อง เพราะตัวโจ๊กเป็นผู้แสดงที่มีอิสระในการแสดงที่สุตรรวมทั้งสามารถพูดคุยหยอกล้อใกล้ชิดคนดูมากที่สุด

2. การเก็บข้อมูลบันทึกการแสดงจากลิเกพร้อมทั้งร่วมแสดงด้วย ทำให้เห็นภาพของสัญญา นิยมหรือขนบแห่งการแสดงได้ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผนวกเข้ากับการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ เพราะผู้วิจัยสัมผัสกับสภาพความเป็นจริงทุกอย่าง

3. การศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณานั้นอาจมีข้อเสียได้ถ้าผู้ถูกสังเกตพยายามสร้างข้อมูลหรือให้ข้อมูลที่มีอคติไม่ตรงตามข้อเท็จจริง เพื่อจะได้ตรงกับความต้องการของผู้ศึกษา ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องสังเกตการณ์ในหลายด้าน และพยายามสัมผัสกับของจริงให้มากที่สุด

ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย

1. เนื่องจากผู้วิจัยได้ใช้ตนเองไปมีส่วนร่วมในการแสดงจึงต้องฝึกฝนการแสดง และทำการแสดง ทำให้เกิดปัญหาคือ

1.1 ส่วนใหญ่นักแสดงลิเกมักจะได้รับ การฝึกฝนตั้งแต่เด็ก รวมทั้งอยู่อาศัยคลุกคลีกับนักแสดงคนอื่น ได้สร้างประสบการณ์การแสดงด้วยการแสดงทุกวัน จนมีความชำนาญและมีความสามารถ แต่ผู้วิจัยนั้นมีเพียงความชอบลิเกจากการดู ไม่มีญาติพี่น้องเป็นลิเก รวมทั้งไม่เคยฝึกหัดมาก่อนที่จะทำการวิจัย ทำให้เมื่อเริ่มฝึกหัดนั้นก็ไม่สามารถที่จะจดจำกระบวนการรำ การร้องได้ทั้งหมด เมื่อทำการแสดงจึงไม่ค่อยดีนัก ไม่ค่อยได้ใช้ไหวพริบปฏิภาณ และประหม่าเนื่องจากเกรงว่าจะทำให้คนดูจะรำคาญ จะกลายเป็นการสร้าง

ปัญหาให้กับทางคณะ รวมทั้งการแสดงก็ไม่ได้ต่อเนื่อง ทั้ง 10 ครั้ง เนื่องจากผู้วิจัยต้องไปเก็บข้อมูลในส่วนอื่น

1.2 จะมีคนดูบางกลุ่มที่หลงใหลในตัวของนักแสดงชายจึงไม่พอใจที่ผู้วิจัยสามารถขึ้น - ลง โรงลิเกได้ และมีกริยาท่าทางที่รังเกียจผู้วิจัย พร้อมทั้งพูดจาเสียดสีเมื่อมีโอกาส ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือในการขอสัมภาษณ์

2. ผู้ดูบางคนไม่กล้าให้สัมภาษณ์เพราะแอบมาดูลิเก แม้ว่าผู้วิจัยจะบอกว่าเป็นความลับและไม่ถามชื่อ สกุลก็ตาม การให้สัมภาษณ์บางครั้งก็ตอบแบบขอไปทีไม่ให้รายละเอียดเพราะกลัวทางบ้านจะรู้ รวมทั้งคนดูจะเริ่มทยอยมากันตอนที่ลิเกใกล้ทำการแสดงแล้วจึงสัมภาษณ์ได้เพียงเล็กน้อยก็ต้องหยุด เพราะลิเกเริ่มการแสดงแล้ว อีกทั้งก่อนทำการแสดงทางคณะลิเกก็จะเปิดเพลงเสียงดังจึงทำให้เป็นอุปสรรคในการสัมภาษณ์อย่างมาก เมื่อลิเกแสดงจบคนดูก็จะกลับบ้านทันที ส่วนพวกที่อยู่รอดด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัวก็ไม่เต็มใจให้สัมภาษณ์

3. การบันทึกข้อมูลจะต้องใช้การบันทึกเทปวิดีโอ และการบันทึกเสียงด้วยชาวเดอะเบทท์ต่างหากเพื่อจะนำมาถอดเทป รวมทั้งต้องสังเกตการแสดงไปพร้อม ๆ กัน ทำให้ต้องใช้ผู้ช่วยวิจัยหลายคน แต่เนื่องจากการบันทึกการแสดงแต่ละครั้งกินเวลานาน และเป็นเวลากลางคืน บางครั้งผู้วิจัยจึงต้องทำการบันทึกการแสดงคนเดียว รายละเอียดแต่ละครั้งจึงไม่ครบถ้วน โดยเฉพาะเมื่อร่วมทำการแสดงด้วย ผู้วิจัยจะต้องตั้งสมาธิกับการแสดงและสนใจเรื่องที่แสดง จึงไม่ได้บันทึกรายละเอียดของการแสดงได้มากเท่ากับการบันทึกการแสดงเพียงอย่างเดียว

4. การเก็บข้อมูลที่ต้องมีการบันทึกเทปการแสดงนั้น ผู้วิจัยต้องขออนุญาตทางคณะลิเกก่อน ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่จะพบว่าทางลิเกจะบอกว่าการถ่ายวิดีโอเพื่อทำการศึกษา การแสดงบางครั้งก็จะพยายามตัดสิ่งที่ยาบคายออกไป หรือพูดกันเองในหมู่ลิเกว่าให้เล่นไว้ดี เพราะมีวิดีโอมาถ่าย การแสดงบางครั้งจึงไม่เป็นธรรมชาติเท่าที่ควร

5. ข้อมูลที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับลิเก ในช่วงปี พ.ศ. 2518 – 2543 นั้นมีน้อยมาก ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จึงสำคัญ แต่ผู้ให้ข้อมูลบางท่านก็ไม่สามารถจดจำรายละเอียดต่าง ๆ ได้หมด และเป็นการกะประมาณเป็นส่วนใหญ่

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การแสดงลิเกในรูปแบบของงานวิก งานปลีก จะมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ดังนั้นอาจมีการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างในรายละเอียดของการสื่อความและองค์ประกอบของสัญญาณต่าง ๆ ของการแสดง รวมทั้งอาจนำการแสดงในโทรทัศน์ และการแสดงในวิดีโอที่วางจำหน่าย การแสดงในสถานที่สำคัญ ๆ เช่น โรงละครแห่งชาติ มาพิจารณาด้วย

2. อาจมีการศึกษาสัญญาณนิยมของสื่อสารการแสดงประเภทอื่น ๆ เช่น ลำตัด โขน ละคร หุ่น ครอบนอก หนังสือละคร ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ เพื่อจะได้เห็นถึงธรรมชาติของสื่อ ขนบการแสดง สัญญาณในการสื่อความของสื่อสารการแสดงแต่ละประเภท

3. ในการวิจัยที่ต้องลงภาคสนามเช่นนี้ ผู้วิจัยไม่ควรทำการวิจัยคนเดียว ควรมีผู้ช่วยวิจัย เพื่อที่การเก็บข้อมูลจะได้ครอบคลุม ครบถ้วน และมีประสิทธิภาพมากที่สุด

4. อาจมีการศึกษาวาทกรรมของการแสดงลิเกที่สะท้อนสิ่งต่าง ๆ ในสังคมไทย หรือศึกษาลักษณะเนื้อหาของกลอนที่ปรากฏในการแสดงปัจจุบัน โดยเน้นที่กลอนสด ไม่ใช่บทกลอนประกอบการแสดงที่คัดลอกมาจากหนังสือต่าง ๆ เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบหรือแนวคิดที่สะท้อนออกมาจากกลอนในปัจจุบัน

5. เนื่องจากตัวโจ๊กเป็นตัวละครที่ใกล้ชิดคนดูที่สุด และมีอิสระในการเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากบทบาทการแสดง ดังนั้นน่าจะมีการศึกษาบทบาทของตัวโจ๊กในแง่ของการเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ มาสู่คนดู หรือการรับข่าวสารต่าง ๆ ของคนดู

6. น่าจะมีการศึกษาสัญญาณหรือองค์ประกอบของการแสดงต่าง ๆ ที่ปรากฏในงานวิจัยฉบับนี้ ซึ่งแยกออกเป็นแต่ละอย่างให้กระจ่างและลึกมากขึ้น เช่น ศึกษาเฉพาะเรื่องการแต่งกาย และการแต่งหน้า ศึกษาเรื่องการรำเป็นท่า การรำเป็นที่ ซึ่งเป็นการสื่อความหมายของอวัจนภาษา เป็นต้น

บทสรุป

ลิเก: เป็นสื่อสารการแสดงคู่สังคมไทยที่มีพัฒนาการไม่หยุดยั้ง แม้รายละเอียดจะเปลี่ยนแปลงหรือมีการประยุกต์บ้างแต่รูปแบบหรือสัจนิยมแห่งการแสดงหลัก ๆ ก็ยังคงเอกลักษณ์ของลิเกอยู่ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนดู สามารถเข้าถึงรสนิยมของคนดูได้เพราะการแสดงลิเกนั้นเป็นนาฏยพานิชย์ที่ทำกันเป็นอาชีพเพื่อรายได้เลี้ยงปากท้องของตัวนักแสดงและครอบครัว

ในยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง กระแสวัฒนธรรมต่างชาติหรือกระแสโลกาภิวัตน์ได้ไหลบ่าเข้ามาในประเทศไทยมากมาย การนิยมฝรั่งก็มีมากขึ้นเป็นลำดับ อีกทั้งการพัฒนาทางด้านสื่อสารมวลชนให้ทันสมัยยิ่งส่งเสริมและสนับสนุนกระแสโลกาภิวัตน์มากขึ้น ลิเกก็ปรับตัวเข้าสู่กระแสแห่งการแข่งขันของสื่อบันเทิงแล้ว ด้วยการพยายามพัฒนาการแสดงให้ทันสมัย หากกลยุทธ์การสร้างชื่อเสียงให้กับตนเอง ซึ่งนับว่าลิเกยังเป็นการแสดงของไทยที่ยังได้รับความนิยมอยู่ในปัจจุบัน แม้ไม่ใช่สื่อบันเทิงกระแสหลักก็ตาม ในอนาคตลิเกจะมีแนวโน้มหรือมีทิศทางอย่างไร เป็นสิ่งที่ต้องรอดูกันต่อไป